

УДК 334.75

Братуга О.Г., к.е.н., доцент,
докторант кафедри економіки промисловості та організації виробництва
Український державний хіміко-технологічний університет

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ ЯВИЩА «ЕКОНОМІЧНИЙ КЛАСТЕР» ЯК ВИДОВОЇ ФОРМИ ОБ'ЄДНАННЯ ПІДПРИЄМСТВ

Братуга О.Г. Дослідження поняття явища «економічний кластер» як видової форми об'єднання підприємств. Світовий досвід господарювання свідчить про виникнення нових, осучаснення наявних і відповідне значне розширення переліку типів і видових форм організаційних структур підприємництва, використання яких дає можливість підприємствам із різним складом конкурентних переваг забезпечити необхідний рівень їхньої конкурентоспроможності. На жаль, зазначений емпіричний матеріал не опрацьований належним чином у теоретичному аспекті. Відповідні умовисновки стосуються й такої мікроекономічної системи, як економічний кластер. Це поняття перебуває у відношенні підпорядкування до поняття такого типу мікроекономічної системи, як «об'єднання підприємств». Економічний кластер – це окрема видова форма об'єднання підприємств, що створена у межах територіального скупчення підприємств малого або середнього розміру, які належать до середньої групи підприємств однієї галузі, для координації їхньої діяльності щодо спільного користування локальними поліпшуючими інноваціями на основі обміну правами на їх використання.

Ключові слова: поняття явища, тип мікроекономічної системи, об'єднання підприємств, видова форма явища, економічний кластер.

Братута А.Г. Исследование понятия явления «экономический кластер» как видовой формы объединения предприятий. Мировой опыт хозяйствования свидетельствует о появлении новых и о наполнении современным содержанием уже существующих и соответственно значительном расширении перечня типов и видовых форм организационных структур предпринимательства, использование которых дает возможность предприятиям с различным набором конкурентных преимуществ обеспечить им необходимый уровень конкурентоспособности. К сожалению, этот эмпирический материал не обработан соответствующим образом в теоретическом аспекте. Сделанные умозаключения касаются и такой микроэкономической системы, как экономический кластер. Понятие этого явления находится в отношении соподчинения к понятию такого типа микроэкономической системы, как «объединение предприятий». Экономический кластер – это отдельная видовая форма объединения предприятий, которая сформирована в пределах территориального сосредоточения предприятий малого или среднего размера, принадлежащих к средней группе предприятий одной отрасли, для координации их деятельности относительно использования локальных улучшающих инноваций на основе обмена правами на их использование.

Ключевые слова: понятие явления, тип микроэкономической системы, объединение предприятий, видовая форма явления, экономический кластер.

Bratuta O.G. Research concept of the phenomenon «economic cluster» as individual forms of uniting of enterprises. Worldwide management experience witnesses of the emergence of new, modernization of already existing ones and relevant significant expansion of the list of types and forms of organizational structures of entrepreneurship, the use of which enables enterprises with different competitive advantages to provide for the necessary level of their competitiveness. Unfortunately, theoretical aspect does not adequately address the mentioned empirical data. The relevant conclusions also apply to a microeconomic system such as economic cluster. The concept of this phenomenon is in subordination to the concept of microeconomic system called «uniting of enterprises». The economic cluster is a separate form of the uniting of enterprises, created within the territorial cluster of small or medium-sized enterprises belonging to the group of medium-sized enterprises in one industry, with the aim of coordinating their activities with regard to jointly use local improvement innovations based on the exchange of rights on their use.

Key words: concept of phenomenon, type of microeconomic system, uniting of enterprises, specific form of the phenomenon, economic cluster.

Постановка проблеми. Для сучасного історичного етапу еволюції економічної сфери буття притаманне домінування двох інститутів: підприємницького типу ведення господарської діяльності та конкуренції, що набула своєї глобальної форми – гіперконкуренції. За таких обставин суб'єкти господарювання для забезпечення можливості реалізувати власний економічний інтерес, а також неперервний тип свого життєвого циклу поряд із ціновими та неціновими засобами ведення конкурентної боротьби застосовують ще й організаційні. Світовий досвід господарювання свідчить про виникнення нових, осучаснення вже існуючих і відповідне значне розширення переліку типів і видів форм організаційних структур підприємництва, використання яких дає можливість підприємствам із різним складом конкурентних переваг забезпечити необхідний рівень їхньої конкурентоспроможності. На жаль, зазначений емпіричний матеріал не опрацьований належним чином у теоретичному аспекті. Проведений теоретичний аналіз сучасних напрацювань у галузі економічної науки дав можливість виділити три концепції, у яких досліджується зазначена проблема, зокрема: інтегрованих корпоративних структур, інтегрованих підприємницьких структур, об'єднань підприємств. Слід відзначити,

що внаслідок методологічної неповноти проведених досліджень, низки онтологічних хиб і логічних помилок розробникам кожної зі згаданих концепцій не вдалося вирішити зазначену проблему, а тому відповідна сукупність знань не набула форми розвинутої теорії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У кожній із згаданих вище концепцій вирішувалася одна проблема – визначення загального поняття абстрактного явища, обсяг якого мав би охопити все різноманіття одиничних понять сучасних конкретних форм організаційних структур підприємництва. При цьому результати досліджень зводилися, головним чином, до пошуку сутнісної істотної ознаки поняття абстрактного явища, що виконує логічну функцію координації (взаємного розташування). У першій із переліку зазначених концепцій відіграла роль категорія «корпоративні структури», другій – «підприємницькі структури», у третій – «об'єднання підприємств». Хоча представлені категорії і виконали зазначену логічну функцію, розробникам цих концепцій так і не вдалося вирішити проблему розкриття змісту та сутності явищ, що досліджуються. Відповідні категорії трансформувалися лише до рівня термінів. Для вирішення проблеми необхідно було б визначити такі засадні істотні ознаки явища,

що здатні виконувати логічні функції субординації (підпорядкування) й акумуляції (включення у ціле). Тому у відповідних концепціях спостерігається відсутність тотожності між істотними ознаками родового поняття абстрактного явища та загальними ознаками одиничними поняттями конкретних явищ. Тобто на компілятивній основі відбулося включення останніх до обсягу поняття першого. Як наслідок, результати дослідження завершилися на рівні формулювання дефініцій загального поняття явища й одиничних понять його видових форм, а також їх групування, що було зроблено на аксіоматичній, а не на логічній методологічній основі. У тому числі відповідні умовисновки стосуються і такої мікроекономічної системи, як економічний кластер, що введена як видова форма до обсягу загального поняття абстрактного явища лише до двох останніх зі згаданих концепцій.

Щодо такого явища, як економічний кластер, дослідження, головним чином, завершені в межах кожної із згаданих концепцій на рівні емпіричного результату. Останнє знайшло відображення у його ідентифікації через розкриття змісту відповідного терміну, а також описі історичного досвіду застосування цієї видової форми мікроекономічної системи у господарській практиці. Дослідження на теоретичному рівні, що відповідають нормативним методологічним вимогам (вивчення явища як «предмету», «процесу», «у відносинах із зовнішнім середовищем»), не були проведені розробниками жодної з відповідних концепцій. Вирішення цього питання й є актуальним.

Постановка завдання. З урахуванням наявності зазначеної проблеми, а також оцінки результатів раніше проведених досліджень іншими науковцями цілі статті сформульовані автором так: 1) провести аналіз змісту дефініції поняття явища «економічний кластер», визначеного у відповідних концепціях; 2) визначити зміст поняття конкретного явища «економічний кластер»; 3) сформулювати дефініцію поняття явища «економічний кластер». Під час вирішення зазначених цілей автором статті використано такі методологічні засоби проведення теоретичного дослідження: порівняльного аналізу, категоріального аналізу, системного аналізу, сходження від абстрактного до конкретного й узагальнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. У концепції інтегрованих підприємницьких структур можна зустріти два варіанти дефініції поняття «кластер»:

1) «...географічно близькі групи взаємопов'язаних компаній та асоційованих установ в окремій галузі, що пов'язані спільними технологіями та навичками» [1, с. 73];

2) «...група географічно локалізованих і взаємопов'язаних компаній (постачальників обладнання та комплектуючих, спеціалізованих послуг, галузей інфраструктури), науково-дослідних інститутів,

вишів й інших організацій, які доповнюють один одного та посилюють конкурентні переваги компанії і кластеру в цілому» [2, с. 598].

Аналіз змісту цих варіантів дає підстави зробити висновок, що загалом між цими визначеннями відсутні принципові відмінності. Водночас слід відзначити, що авторами під час формування відповідної дефініції було застосовано такий спосіб міркування, як логічний вивід. Результатом використання цього способу на відміну від іншого – умовиводу було формулювання поняття відповідного явища у формі аксіоматичного, а не атрибутивно-реляційного визначення. Зокрема, обидва варіанти дефініції поняття «кластер» їх авторами були взяті з понятійного апарату концепцій кластерних структур, яка до певної міри є альтернативною щодо концепцій інтегрованих корпоративних й інтегрованих підприємницьких структур. У зв'язку із цим слід зазначити, що поняття «кластер» та «інтегровані підприємницькі структури» не можуть знаходитися у відношенні підпорядкування. Цей висновок базується на таких підставах:

1) у контексті згаданих концепцій зазначені поняття слід кваліфікувати як загальні та непорівнювані;

2) в обох варіантах дефініції «кластер» як одиничного поняття відсутні загальні ознаки, які забезпечують його логічний зв'язок із загальним поняттям «інтегровані підприємницькі структури», тобто що кластер має властивості організаційної структури як інтегрованої та підприємницької.

На підставі вище зазначеного можна зробити висновки, що авторами:

1) взагалі не розкрито зміст поняття «кластер» як окремого економічного явища мікрорівня;

2) необґрунтовано включено відповідну організаційну структуру до класифікації інтегрованих підприємницьких структур.

У концепції об'єднань підприємств на відміну від попередніх альтернативних стосовно дефініції поняття «кластер» між її розробниками немає відмінностей, зокрема під цим явищем пропонується розуміти «...групу виробничих підприємств і невиробничих організацій, для яких об'єднання є важливим засобом посилення індивідуальної конкурентоспроможності... Кластери ... дають змогу малим і середнім фірмам комбінувати малосерійне виробництво з великомасштабним підходом» [3, с. 16].

Зміст дефініції поняття «кластер» у концепції об'єднань підприємств суттєво відрізняється від відповідного його тлумачення у концепції інтегрованих підприємницьких структур. Зокрема, ця відмінність полягає у встановлених істотних ознаках поняття відповідного явища. Останні дають можливість виокремити клас тих підприємств, для яких застосування цієї організаційної структури є економічно доцільним – підприємства малого та середнього розміру. Водночас слід визнати хибним положення авторів вітчизняного варіанту концепції щодо:

– способу набуття конкурентних переваг учасниками кластеру: завдяки організації спільного збуту продукції відповідних підприємств;

– складу учасників кластеру, який включає не тільки підприємства зазначеного розміру, а й «невиробничі організації».

Що стосується останнього положення, то слід зауважити, що участь «невиробничих організацій» у складі кластеру суперечить меті утворення цієї видової форми об'єднання підприємств через те, що процеси утворення та функціонування кластеру ніяк не впливають на рівень конкурентоспроможності зазначених організацій. Вони не утворюють кластер, а лише з ним взаємодіють.

Щодо положення щодо способу набуття конкурентних переваг учасниками кластеру слід нагадати, що підприємства малого та середнього розміру функціонують у межах такого типу ринкової структури як монополістична конкуренція, однією з основних особливостей якої є неоднорідність продукції і послуг, що виготовляються та надаються відповідними підприємствами. За таких обставин не може спрацювати ефект масштабу у сфері збуту їхніх товарів. Отже, можна констатувати, що автори не змогли визначити специфічний спосіб набуття конкурентних переваг підприємствами-учасниками завдяки створенню такої організаційної структури, як кластер.

На підставі вищезазначеного можна зробити висновки, що автори вітчизняного варіанту концепції об'єднань підприємств:

1) не змогли повністю розкрити зміст поняття «кластер» і, відповідно, не змогли розкрити правильно сутність цієї видової форми об'єднання підприємств;

2) не знайшли достатніх підстав для обґрунтування включення кластеру до відповідної класифікації.

Вирішення теоретичного питання – щодо якого загального поняття абстрактного явища одиничне поняття «економічний кластер» знаходиться у відношенні підпорядкування – було здійснено на основі порівняння понять зазначених явищ у методологічному контексті їх змісту як: «предмету», «процесу», «у відносинах із зовнішнім середовищем». Проведене дослідження дало підстави зробити висновок, що поняття «економічний кластер» належить до обсягу поняття «об'єднання підприємств». При цьому слід зазначити, що тлумачення автора цієї статті поняття «об'єднання підприємств» кардинально відрізняється від положень, які представлені у концепції «об'єднань підприємств», зокрема у визначенні: загальних й істотних ознак відповідного поняття; видової форми процесу розширеного відтворення суспільного виробництва, дія якого призводить до виникнення цього явища; типу господарського механізму, що забезпечує його функціонування; способу утворення; місця у складі систем мікрорівня економічної сфери буття. У стислій формі зазначені відмінності можна проілюструвати через дефініцію поняття «об'єднання підприємств» і

схему класифікації економічних систем мікрорівня, представленій на рис. 1.

Сутність поняття «об'єднання підприємств» визначається як видова форма мікроекономічної системи сумативного типу з ознаками організаційної структури, що утворюється групою підприємств на основі відносин співробітництва для забезпечення певних умов здійснення окремо кожним із них підприємницької діяльності шляхом консолідації їхніх конкурентних переваг.

Порівняльний аналіз істотних ознак змісту поняття «об'єднання підприємств» і загальних ознак поняття «економічний кластер» у методологічному контексті оцінки їх як «предмету» дає підстави стверджувати, що вони тотожні. Зокрема, як об'єднання підприємств, так і економічний кластер утворюються підприємствами та належать до систем сумативного типу (особливість їх полягає у тому, що цілі функціонування системи підпорядковуються цілям її складових елементів, а не навпаки, як у систем цілісного типу, до яких належить у тому числі підприємство). Крім того, вони мають ознаки організаційної структури, тому що елементи системи пов'язує організаційний вид економічних відносин, який зумовлений необхідністю забезпечення координації певних видів їхньої діяльності. До того ж як об'єднання підприємств, так і картель мають спільні ознаки: відсутність наявності певного місця у суспільному поділі праці; відсутність у суб'єкта економічних відносин власного інтересу та мотиву для здійснення господарської діяльності; підпорядкованість у своїй діяльності інтересам підприємств, що утворили відповідне об'єднання; договірний характер утворення; відсутність власного єдиного майна; відсутність наявності розрахункових рахунків у комерційних банках; відсутність можливості ведення самостійного балансу; відсутність правової обособленості; відсутність економічної свободи у здійсненні своєї діяльності; спільне прийняття учасниками об'єднання управлінських рішень на основі консенсусу; відсутність майнової відповідальності; тимчасовий характер функціонування.

Щодо істотних ознак поняття «картель», які до того ж для поняття конкретного явища відіграють ще й роль сутнісних, то вони були визначені на підставі:

а) мети створення цього виду об'єднання підприємств, яка конкретизується в особливостях:

1) галузевої спеціалізації учасників об'єднання – мають одну галузеву спеціалізацію;

2) розміру підприємств-учасників – належать до підприємств малого або середнього розміру. Їхньою спільною ознакою є тип виробництва – дрібно- або середньосерійний;

3) місця та ролі, яку посідають та відіграють члени об'єднання на галузевому ринку, – належать до середньої групи підприємств галузі;

4) особливості просторових меж охоплення економічного середовища здійснення господарської

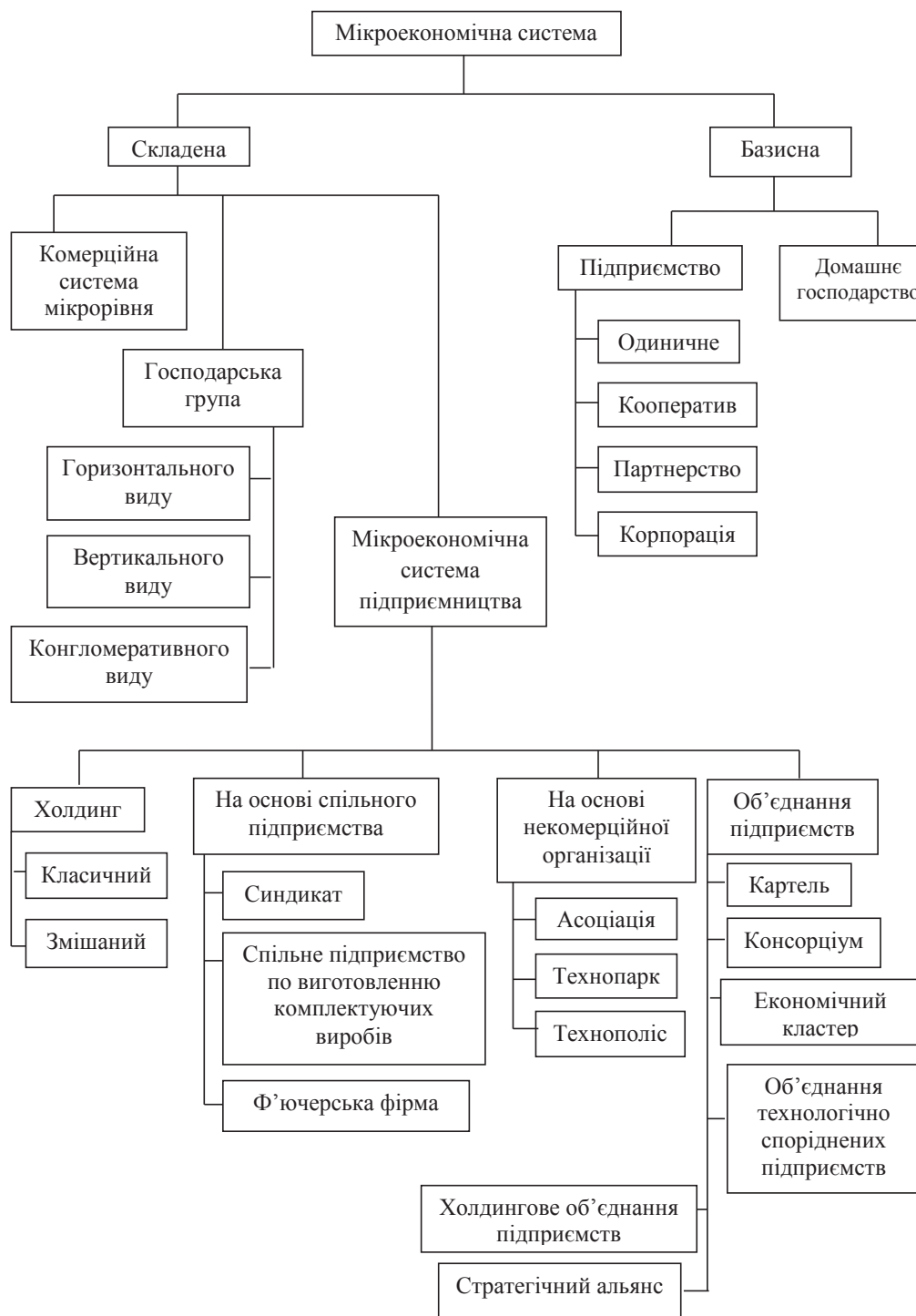

Рис. 1. Класифікація економічних систем мікрорівня

діяльності учасниками об'єднання – територіальні. Зазначена група підприємств являє собою таке економічне середовище, як територіальне скупчення, тобто сукупність підприємств однієї галузевої спеціалізації та однаковим типом виробничої структури. Ця просторова сукупність господарюючих суб'єктів принципово відмінна від територіального комплексу, тому що між підприємствами, що належать до складу зазначеної сукупності, відсутні комерційні зв'язки вертикального характеру;

б) мети його функціонування, яка конкретизується в особливостях:

1) об'єкту координації діяльності учасників об'єднання – наявні специфічні економічні (нематеріальні) ресурси;

2) типу економічних інновацій – локальні поліпшуючи.

На підставі вищезазначеного дефініцію поняття «економічний кластер» слід викласти у такій редакції: це окрема видова форма об'єднання підприємств,

що створена в межах територіального скупчення підприємств малого або середнього розміру, які належать до середньої групи підприємств однієї галузі, для координації їхньої діяльності щодо спільного користування локальними поліпшувачими інноваціями на основі обміну правами на їх використання.

Економічний кластер як окрема видова форма у складі організаційних структур підприємництва була визнана як самостійне економічне явище мікрорівня та знайшла відображення у класифікаціях таких наукових концепцій, як інтегровані підприємницькі структури й об'єднання підприємств. Як уже зазначалося у результатах аналізу згаданих концепцій, між відповідними варіантами дефініції поняття «кластер» відсутні принципи відмінності. Цей факт є додатковим свідченням того, що в межах цих концепцій дослідники недостатньо повно визначили зміст як загального, так і одиничного понять, що ідентифікують відповідне явище як у сферах матеріального та суспільного буття, так й економічного, і, як наслідок, не змогли розкрити й обґрунтувати наявність логічного відношення між цими поняттями. Одна з основних причин зазначених логічних помилок і теоретичних хиб зумовлена онтологічними недоліками конкретно наукового передпосилкового знання, на підставі якого в обох згаданих концепціях сформульована дефініція поняття «кластер». Відповідним елементом системи методологічного забезпечення проведення дослідження науковцями обох альтернативних концепцій була вибрана теорія кластерних структур, основні теоретичні засади якої були розроблені М. Портером, а надалі розвинуті та доповнені А. Мальбергом, С.А. Розенфельдом, Т.В. Циханом та ін. [4–8].

Аналіз основних онтологічних положень вищезазначеної теорії дає підстави кваліфікувати її як один з альтернативних щодо Main stream-варіантів наукової картини (парадигми) економічної сфери буття на сучасному історичному етапі її еволюції. На відміну від домінантної парадигми, де економічний світ тлумачиться як сукупність галузевих ринків у межах певних рівнів економічної сфери буття, кластерна парадигма базується на положенні про міжгалузеві просторові скупчення підприємств, пов'язаних комерційними зв'язками й які є основою формування структури економічних систем будь-якого рівня ієрархії – від мікроекономічних до мегаекономічних систем. Окрім того, наголошується, що відповідні утворення перебувають у відносинах конкуренції, при цьому як якісно, так і кількісно відрізняються між собою за рівнем конкурентоспроможності. Відносини конкуренції між кластерними структурами в межах будь-якого рівня ієрархії є чинником економічного прогресу, що забезпечує на сучасному історичному етапі вектор і динаміку процесу еволюції економічної сфери буття. Основним базовим терміном у категоріальному апараті цієї теорії є термін «кластер».

На нашу думку, для теорії кластерних структур притаманна низка певних онтологічних хиб і логіч-

них помилок. Передусім це стосується засадної у термінологічному апараті цієї теорії категорії «кластер».

Логічні помилки пов'язані з тим, що:

1) ім'я базової категорії не відповідає рівню поняття явища, яке воно ідентифікує. Словом кластер позначаються явища буття будь-якої сфери, а отже, відповідне поняття як абстрактне належить до загального у статусі родового. Стосовно економічної сфери буття відповідна категорія потребує не простого, а складного ім'я – «економічний кластер»;

2) між загальним й одиничним поняттями «кластер» порушено та не забезпечується відношення підпорядкування через те, що істотні ознаки першого не знаходять відображення у загальних ознаках другого. Зокрема, у змісті загального поняття «кластер» наявні дві ознаки – однорідність елементів його структури, а також їх розташування один щодо одного у гранично просторових межах. На підставі цих сутнісних істотних ознак кластер визначається як скупчення однорідних предметів. У випадку з теорією кластерних структур у складі відповідної економічної системи передбачається група підприємств різних галузей, між якими наявні комерційні вертикальні зв'язки. Крім того, просторове середовище їх розташування і взаємодії не має ознак граничності.

Онтологічні хиби пов'язані з тим, що невірно визначено:

1) тип зв'язку між підприємствами, які формують структуру економічного кластера. Наявність вертикальних комерційних відносин між технологічно спорідненими підприємствами свідчить про утворення економічних систем, поняття яких знаходиться у відношенні підпорядкування до такого загального поняття, як «комплекс». Без наявності територіальної ознаки відповідне явище слід кваліфікувати як міжгалузевий комплекс, що виникає у межах макро- або мегаекономічних систем, а за наявності – як територіальний міжгалузевий комплекс, що виникає у межах мезоекономічних систем. В економічному кластері між підприємствами існують лише зв'язки горизонтального типу;

2) тип відносин між кластерними структурами. Відносини конкуренції виникають лише між суб'єктами економічних відносин, які здатні здійснювати господарську діяльність. Як уже зазначалося вище, похідні мікроекономічні системи такої ознаки не мають. Зазначене твердження має відношення стосовно мезо-, макро- та мегаекономічних систем, що також належать до похідних. Економічна природа перелічених систем полягає у тому, що вони відіграють роль середовища для функціонування базисних систем мікрорівня. Таким чином, між похідними економічними системами не можуть виникнути відносини конкуренції, а отже, у них не має таких ознак, як конкурентні переваги, а їх кількісно-якісні характеристики не можна вимірювати рівнем конкурентоспроможності;

3) як кластерні структури економічні системи мезо-, макро- та мегаекономічного рівнів поряд з еко-

номічним кластером як видовою формою об'єднання підприємств. Останній, як і будь-яка похідна економічна система мікрорівня, відрізняється від вищезазначених, хоча вони також кваліфікуються як похідні, тим, що економічний кластер належить до систем сумативного типу, а ієрархічно вище за неї – до цілісного. Крім того, зазначені порівнювані системи утворюються внаслідок дії різних видових форм процесу відтворення суспільного виробництва.

Вищезазначене дає підстави стверджувати, що в межах теорії кластерних структур, як і альтернативних наукових концепцій господарюючих структур, хоча й було встановлено факт існування кластера в межах економічної сфери буття, але відповідним дослідникам не вдалося розкрити зміст його поняття внаслідок того, що невірно були визначені сутнісні ознаки цього явища.

Порівняльний аналіз змісту поняття «об'єднання підприємств» і поняття «економічний кластер» у методологічному контексті оцінки їх як «процесу» також дає підстави виокремити для них спільні засадні інститути. Зокрема, це стосується:

1) видової форми процесу розширеного відтворення суспільного виробництва, дія якого призводить до виникнення цих явищ – процес об'єднання;

2) способу їх утворення – консолідації;

3) типу господарського механізму, що забезпечує їх функціонування – координаційний механізм;

4) основних принципів створення та функціонування – добровільності входження; балансу інтересів членів об'єднання; підпорядкованості діяльності об'єднання інтересам його членів; консенсусу у прийнятті управлінських рішень підприємствами, що входять до складу об'єднання;

5) основних функцій – визначення цілей функціонування об'єднання підприємств, прав та обов'язків його учасників, а також їх легітимізація в угоді (договорі), що укладається між підприємствами, які утворюють відповідну організаційну структуру; координація господарської діяльності, або окремих її видів, підприємств, які увійшли до складу учасників об'єднання підприємств, щодо реалізації цілей, зафіксованих в угоді про створення зазначеної організаційної структури; захист у повному обсязі прав та інтересів кожного з підприємств, які увійшли до складу об'єднання підприємств, на основі контролю над виконанням членами зазначеної організаційної структури обов'язків щодо забезпечення її функціонування.

Особливість розкриття змісту поняття «економічний кластер» у такому методологічному аспекті, як «процес», полягає у наявності власної моделі технології функціонування координаційного механізму. Зокрема, для цієї видової форми об'єднання підприємств притаманна модель «застосування низки специфічних економічних ресурсів на основі паритетного обміну правами щодо їх використання», яка дає можливість використати наявні у них конкурентні переваги та забезпечити реалізацію їх власного економічного інтересу кожному окремо.

До характерних особливостей цієї моделі технології функціонування координаційного механізму доцільно віднести такі: 1) об'єкт координації діяльності учасників об'єднання – наявні специфічні економічні ресурси; 2) просторові межі охоплення економічного середовища здійснення господарської діяльності учасників об'єднання – територіальні; 3) розмір підприємства учасників об'єднання – підприємства малого та середнього розмірів; 4) галузеву спеціалізацію учасників об'єднання – мають однакову галузеву спеціалізацію; 5) місце та роль учасників об'єднання на галузевому ринку – середньої групи підприємств галузі; 6) фазу життєвого циклу учасників об'єднання – підйом або стабілізація; 7) тип процесу суспільного відтворення учасників об'єднання – економічне зростання; 8) характер типу та складу видових форм економічних інновацій учасників об'єднання – мають подібні тип і склад видових форм економічних інновацій; 9) тип економічних інновацій учасників об'єднання – локальні поліпшувачі; 10) склад видових форм економічних інновацій учасників об'єднання – технічні, технологічні організаційні, управлінські; 11) суб'єктів ініціювання створення об'єднання – підприємства або держава.

Завершальним етапом розкриття змісту поняття «економічний кластер» було визначення характеру його відносин із зовнішнім середовищем. Схематично зв'язки відповідного явища з економічними явищами мікрорівня представлені на рис. 1. На підставі результатів проведеного категоріального аналізу були отримані такі висновки:

1) співвідносними щодо поняття явища «економічний кластер» є поняття таких явищ, як «мікроекономічна система», «мікроекономічна система підприємництва» й «об'єднання підприємств»;

2) загальним щодо нього є поняття «об'єднання підприємств»;

3) поняття видових форм об'єднання підприємств щодо відповідного поняття знаходяться у відношенні як порівнювані несумісні співпідпорядковані;

4) поняття видових форм інших типів мікроекономічної системи підприємництва щодо відповідного поняття знаходяться у відношенні як безвідносні непорівнювані;

5) поняття явища «підприємство» щодо поняття «економічний кластер» є співвідносним, а також знаходяться щодо нього у відношенні як порівнюване несумісне співпідпорядковане.

Отримані умовисновки за результатами дослідження поняття явища «економічний кластер» у вищезазначених методологічних аспектах дали змогу сформулювати його дефініцію так: це окрема видова форма об'єднання підприємств, що створена у межах територіального скупчення підприємств малого або середнього розміру, які належать до середньої групи підприємств однієї галузі, для координації їхньої діяльності щодо спільного корис-

тування локальними поліпшуючими інноваціями на основі обміну правами на їх використання.

Висновки. На основі проведених досліджень зроблено такі висновки:

1. Результати аналізу змісту дефініції поняття явища «економічний кластер» засвідчили, що серед науковців відсутня узгоджена позиція щодо визначення його сутності як окремої видової форми мікроекономічної системи.

2. Поняття явища «економічний кластер» перебуває у відношенні підпорядкування до поняття такого типу мікроекономічної системи, як «об'єднання підприємств».

3. Поняття «об'єднання підприємств» знаходиться у відношенні до поняття «мікроекономічна система» як особливе до родового.

3. Об'єднання підприємств – це видова форма мікроекономічної системи сумативного типу з ознаками організаційної структури, що утворюється групою підприємств на основі відносин співробітництва для забезпечення певних умов здійснення окремо кожним із них підприємницької діяльності шляхом консолідації їхніх конкурентних переваг.

4. Економічний кластер – це окрема видова форма об'єднання підприємств, що створена в межах територіального скупчення підприємств малого або середнього розміру, які належать до середньої групи підприємств однієї галузі, для координації їхньої діяльності щодо спільного користування локальними поліпшуючими інноваціями на основі обміну правами на їх використання.

Список літератури:

1. Жданова Л.А. Организация и управление фирмой в развитых странах: учебник. М.: Экономика, 2008. 637 с.
2. Теория организации: учебник / под ред. Б.З. Мильнера; 6-е изд., перераб. и доп. М.: ИНФРА-М, 2008. 797 с.
3. Економіка та організація діяльності об'єднань підприємств: навч. посіб. / О.О. Гиль, Л.О. Гришина, П.М. Карась. Львів: Новий світ-2000, 2009. 248 с.
4. Портер М. Международная конкуренция; пер. с англ.; под ред. и с предисловием В.Д. Щегина. М.: Междунар. отношения, 1993. 896 с.
5. Портер М.Э. Конкуренция; пер. с англ. М.: Вильямс, 2005. 608 с.
6. Соколенко С.І. Кластери в глобальній економіці. К.: Логос, 2004. 848 с.
7. Пуліна Т.В. Генезис кластерних об'єднань підприємств. Проблеми економіки. 2013. № 3. С. 134–142.
8. Манн Р.В. Теоретико-методологічні засади формування кластерної політики. Часопис економічних реформ. 2013. № 4. С. 26–32.